

AŠAROS, SKIRTOS TELEVIZIJAI

Pasižiūrėti kokią pokalbių laidą, dažniausiai rodomą per komercines Lietuvos TV, verta dėl kelių dalykų. Visų pirma, įdomu, kokios gi temos komercinei televizijai atrodo svarbios, o antra, kaip jos pateikiamos – kaip diskusija, kai išklausomos abi pusės, ar kai jau viena pusė nuteista iš anksto ir mušama į vienus vartus. Trečias dalykas – kokie žmonės kviečiami į tas laidas.

Tačiau bene svarbiausias dalykas – susivokti, kokiame laike gyveni. Ar visa tai, ką girdi ir matai žiniasklaidoje, tebėra adekvatu tikrovei ir paprastam, žmogiškam gyvenimui? Ar tai jau kažkokio iškreipto egzistavimo forma? Štai vienoje laidoje diskutuota apie tėvų daromą psichologinę skriaudą (skambėjo oficialus psichologinis terminas „trauma“, apvilkęs diskusiją neva mokslingumo luobele). Kalbėjo moteris, vaikystėje nepatyrusi (taip ji teigė) motinos meilės. Motina ją, vos gimusią, atidavė auginti seneliams į kitą miestą, o ir vėliau buvo jai abejinga ir nemeili. Pašnekovė graudinosi, graudinosi ir laidos žiūrovai, ir pokalbio dalyviai. Būčiau susigraudinęs ir aš, jei tos istorijos jau nebūčiau girdėjęs ir nebūčiau atpažinęs rankas laužančios pasakotojos, nors ji buvo įvardyta kaip anonimė. Perdėm jau girdėtos pasirodė intonacijos ir pažįstamas profilis. Tos pačios moters, kuri ne per seniausiai apkaltino švietimo ministrą, kad šis siūlęs jai permiegoti, kaip įrodymą pateikusi kelias abejotinas telefono žinutes, parašytas jai prieš gerą pusmetį (!) ir pateikusi tai kaip „bombą“ žiniasklaidai, keršydama už tai, kad ministro partija išbraukė ją iš narių sąrašų.

Tos politinės peripetijos – bala jų nematė, ne jos svarbiausios. Gyvename visuomenėje, kur užtenka gando, kad apkaltintum žmogų raganavimu ir pasmerktum sudeginti ant laužo. Betgi ši moteris – ji visada sakydavo (pasakė ir šioje laidoje), kad yra laimingai išteikėjusi, kad turi sūnų, kurį labai myli, gerą vyrą. Užtat man galvoje netelpa, kaip ji dėl tokio nieko – kažkokių politinių insinuacijų, kvailos garbėtroškos – į skandalą įvėlė ir savo šeimą. Ar ji nepagalvojo, kaip tai pakenks jos šeimos prestižui, jos vaiko ateičiai?.. Užtat ir kyla rimtų abejonių, kad ji nenuoširdi. Kad liūdnos vaikystės istorija – tik dar vienas triukas. Siekiant išgarsėti, pakliūti į kokią teisybę ginančią partiją ir panašiai. Juk netgi jos anonimiškumas buvo taip pateiktas, kad bene kiekvienas galėjo ją atpažinti.

Užtat aš nežinau, ar verta tikėti ašaromis, kurios skirtos televizijai. Ypač jei verkia kokia kiemo „žvaigždė“, išgarsėjusi plastinės chirurgijos ir odontologijos įmones reklamavusiame realybės šou. Ar žurnalistė, raginanti aukoti Kambodžos vaikams. Džiunglių fone, skurdžioje egzotiškos šalies ligoninėje, ji gerai atrodė, ir ašaros atrodė efektingai. Tikrai taip neatrodytų, tarkim, tarp R. Vikšraičio fotografuotų murzinų kaimo vaikų, keli gal būtų kiek įmetę – puotaudami kartu su tėvais... Dėl įdomumo – Lietuvoje yra oficialiai registruotų 12 tūkstančių nepilnamečių alkoholikų (neoficiali statistika paprastai kur kas didesnė). Nekalbu apie kitus – globos namams atiduotus vaikus, dingusius, nelankančius mokyklos ir pan. Užtektų ir vaikų alkoholikų, kad būtų pretekstas veikti, taisyti šią padėtį. Bet... „žvaigždės“ apie tai nekalba. O politikai neverkia dėl tokių dalykų. Jie geriau kovos už teisybę tiesos ekvivalentą praradusiais žodžiais (kitaip tariant, užsiims demagogija), nei priims nepalankų alkoholio gamintojams įstatymą. Arba bent privers alkoholio gamintojus išlaikyti, pavyzdžiui, blaivyklas, kad policijai ir ligoninėms nebereikėtų kariauti su agresyviais neblaiviais asmenimis.

Ar verkti, juolab prieš televizijos kameras, yra kilnu? Tai reikštų jautrią sielą?.. Kažin. Verkti yra tikslinga (tai apgalvota žiūrovų poveikio priemonė). Tai ir ideologinis triukas, ir propagandos įrankis. O kodėl gi ne? Juk viskas – dėl šviesios ateities ir žmonių gerovės. Lietuvių liaudies išmintis sako – gerais norais pragaras grįstas. N. Machiavellis – kad tikslui pasiekti geros visos priemonės. Na, o man labiausiai patinka vieno J. W. Goethes „Fausto“ veikėjo žodžiai: jis įvardija save kaip dalelę tos „jėgos, kuri tik blogio siekia, tačiau jos darbai geri“. Tikiuosi, malonieji skaitytojai dar nepamiršo, kas taip sakė.

Laurynas Raudonėlis

Česlovas Janušas. Švyturys. XX a. 6–7 dešimtmetis, drobė, aliejus

Vandenyno būklė

kai manęs paklausia
kokius jausmus man sukelia
šis nuostabus paveikslas
atsakau
kad labiausiai norėčiau
palaikyti rankose
iš paveikslo ištrauktą
vandenį

Donatas Paulauskas

Kitame numeryje:

- Nauji kultūrinio turizmo maršrutai
- Aleksandrą Kazickienę prisimenant
- Eugenijaus Ališankos poezija

Redaguoja Renata Šerelytė: rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. L. Raudonėlis. Ašaros, skirtos televizijai
- 2-as psl. K. A. Trimakas. Žiauriai kankinta Sibire
- 3-as psl. J. Ivanauskienė. B.Brazdžionis ir jo darbai Maironiui
- 4-as psl. A. Balašaitis. Šių laikų knygnešės kelionių knyga
- 6-as psl. R. Lapas. A. E. Sennas: gyvenimas po Lietuvos ženklų
- 7-as psl. E. Ignatavičius. *Post scriptum* „Juozapėliui“

ŽIAURIAI KANKINTA SIBIRE

Įvertinant Adelės Dirsytės auką

KĘSTUTIS A. TRIMAKAS

Viešpatie, pasigailėk mūsų Tautos. Su-trinta širdimi maldauju, sutrumpink mūsų bandymo dienas. Jei reikia aukos, imki ją iš manęs, tik duoki man kankinių drąsos ir iš-tervės. Amen.

A. Dirsytės malda iš Sibiro maldaknygės *Marija, gelbėki mus*.

Būdamas pavojuje, žmogus instinktyviai jaučia baimę ir nori jos išvengti. Tai natūralu. Kartais tokią baimę kėlę išgyvenimai sutrikdo taip, kad net ir praėjus pavojui, vien juos prisimini-nus, asmuo pajunta panašią baimę ar net paniką.

Ta reakcija yra jausminis sukrėtimas dėl po-trauminės įtampos (angl. *Post-Traumatic Stress Disorder*; trumpai PTSD). Jis turi šiuos esminius ele-mentus:

1. *Išgyventa traumuojanți patirtis*. Gali būti: a) vienkartinė (gaisras, avarija, plėšrus žvėris) arba b) ilgesnio laikotarpio trauma (pavojingi išgyvenimai karo fronte arba koks nors ilgesnio pobūdžio terorizavimas).

2. *Dirgiklis*, kuris primena ir sukelia baimę ar paniką, pvz., lėktuvo vaizdas po lėktuvo avarijos; šūvio ar sprogimo garsas po patirties karo fronte; liepsna po gaisro, terorizavimo prisiminimas.

3. *Baimė ar panika*. Baimės panika gali vesti į apstulbimą, bėgimą, gynimąsi (amerikiečiai vetera-nai, išgirdę garsą, panašų į šūvį ar sprogimą, spon-taniškai sprukdavo slėptis).

Toks sutrikimas nėra „išprotėjimas“, bet anks-tesnės patirties išpausta pasikartojanti trauminė reakcija.

Veikli Lietuvoje, užgrūdinta kacetuose

Adelė Dirsytė buvo fiziškai ir psichiškai sveika. Tai liudija jos veikla, darbai ir pasiekimai jos gyve-nimo pradžioje. Ji sėkmingai studijavo Vytauto Di-džiojo universitete ir pelnė pedagogės diplomą. Tė-vui mirus, ji pati turėjo užsidirbti pragyvenimui. Tapusi apmokoma Lietuvių ka-talikių moterų draugijos reika-lų vedėja, išplėtojo plačią veik-lą, organizavo konferencijas, skaitė paskaitas, steigė naujus skyrius, rašė į spaudą. Sovietų ir nacių okupuotoje Lietuvoje mokytojavo, slapta globojo jau-nimą.

1946 m. buvo sovietų val-džios suimta ir nuteista už „kontrevoliucinę veiklą“ atei-tininkų organizacijoje. Nuo pat pirmų dienų kalėjime ji tapo ki-tiems dvasine atrama, tikėjimo ir vilties palaikytoja. Adelė ži-nojo ir aukos prasmę. Todėl maldoje prašė Viešpaties: „Jei reikia aukos, imki ją iš manęs, tik duoki man kankinių drąsos ir ištvermės.“

Artėjo jos „bausmės“ pa-baiga (10 metų sunkių darbų koncentracijos stovykloje Sibire). Sovietų valdžios pareigūnams buvo žinoma jos slapta religinė ir tautinė veikla tarp bendrakalinių. Tai rodė jos at-kaklumą ir nepasidavimą sovietinei sistemai. Tad jie suintensyvino pastangas ją palenksti. Ji buvo at-skirta nuo kitų, net išvežta kažkur. Kai ji po ilgesnio laikotarpio grįžo, jos bendrakalinės pastebėjo ją esant nepalenktą, bet palaužtą.

Liudijimas: Kolyma, apie 1953–1955

Liudijo ne viena Adelės Dirsytės bendrakalinė. Išsamiausias yra Eleonoros Vizbaraitės-Šumskienės liudijimas (žr. dr. Mindaugo Bloznelio sudarytą monografiją „Adelė Dirsytė: gyvenimas ir darbai“, Katalikų Akademija, Vilnius, 2003, 542–546 p.).

„Daugiausia krėsdavo Dirsytę... Į karcerį ją pa-skirdavo labai dažnai. Aš klausiau, dėl ko ją pasodi-no į karcerį, ji atsakė, kad ieškojo priekabių. Ji sa-

kė, kad karceryje būna labai sunku. Sako šalta, aš meldžiuosi už šituos nelaimingus žmones, kurie mane daužo, ir man pasidaro lengviau.“

Vienu metu Dirsytė dingo iš lagerio. Ją išvežė į Vladivostoką. „Per visą žiemą jos nebuvo“. Tik pa-vasarį grąžinta atgal, bet laikoma karceryje. „Ap-lankėm. Kai pamatėm Dirsytę, labai nusigandome – jos plaukai buvo nukirpti, visa susisukusi, purvina, sudžiūvusi, išblyškusi, po akimis juodos dėmės... Ji mus pažino... klausėm, kur ji buvo išvežta, bet tuoj jos protas aptemo, akys pasidarė klaikios, pradėjo ant sienų rodyti nebūtus dalykus, šaukti savo tė-vus... kartais ji būdavo rami, labai tyliai kalbėdavo ir man liepdavo tyliai kalbėti, nes muš. Vadinasi, ją mušdavo (...) kartais ji rami glosto mane, kalbam, aš jos klausiu, kur buvo išvežta, ir tuoj ji pradeda nervintis, dingsta protas. Vieną kartą atėjau, ji ra-mi, sakė, kad buvo kažkokiuose požemiuose, buvo labai šalta. Tada ji ilgai su manim kalbėjo ir aš pir-mą sykį mačiau, kaip rieda ašaros jos veidu; sakė, ten labai žiaurūs tardytojai, ypač vienas žydas, jis nulupęs jai pusę plaukų ir parodė galvoje šašus (...) Vieną kartą nuėjau pas ją... ji gulėjo ant purvino čiužinio... Ji buvo labai rami, paklausė, kaip aš atė-jau, ar nėra jai laiškų, kaip mergaitės, ar visos svei-kos. Tada ji pasakė, kad tuoj mirs, nes apleidžia ją jėgos, negali atsikelti, prašė, kad aš pasimelsčiau į Dievo Motiną laimingos jai mirties...“ Po poros die-nų Adelės ten jau nebebuvo. Išvežta nežinia kur.

Šis paliudijimas aiškiai vaizduoja visus tris *po-trauminio sutrikimo* elementus:

1) *Išgyventa traumuojanți patirtis* – ji buvo psi-chologiškai ir fiziškai alinama, tyčia terorizuota. Nuolat kratoma, nuolat sodinama į karcerį. Dieną ir naktį ... paskui net ilgam laikotarpiui kažkur iš-vežta, nuolat mušama, žiauriai kankinta. Toks trak-tavimas įsismelkė, įsispaudė į ją... Nuolat kankina-ma, nuolatinėje įtampoje, nuolatinėje kančios bai-mėje. Matyt, nieko neišdavė, nieko neatsisakė. Atkakli. Tačiau galutinai ji buvo visiškai palaužta fiziškai ir psichiškai.

2) *Dirgiklis*. Draugių klausimai Dirsytei būdavo akstinu prisiminti žiaurų traktavimą ir patirti tą patį šurpą sukeliantį jausmą.

3) *Baimė ir net panika*. Ekstremalaus jausmo valdymas nebebuvo jos valioje. Baimė kėlė joje ne gynimosi, bet „bėgimo“ reakciją. Bet jai nebuvo kur bėgti. Tad ji bėgda-vo iš tikrovės į netikrovę. Liu-dytoja tai apibūdino žodžiais: „protas aptemo“.

Išvada: Įsidėmėtinas esmi-nis ryšys tarp tų trijų: kankini-mo patirties, dirgiklio ir spon-taniškos baimės. Tas ryšys įro-do, kad Adelė Dirsytė palaužta patyrė jausminį sutrikimą dėl potrauminės įtampos.

Koks religijos vaidmuo

Galime kelti klausimą: jei Adelė Dirsytė turėjo brandžią religiją, tai kodėl religija jos ne-apsaugojo nuo to potrauminio sutrikimo? Matomai, kankini-mai buvo tokie žiaurūs, kad

kiekvienas, net ir labai stiprios dvasios asmuo, ga-lėjo palūžti. Savo geležine valia ji atsisakė išduoti Dievą. Ji neišdavė, bet dėl nepaprastai didelio skausmo „pasitraukdavo“ iš tikrovės. Juk žinoma, kad žmonės dėl didelio skausmo net praranda są-monę.

Jausminio sutrikimo įgijimas neįrodo asmens dvasinio silpnumo. Priešingai, tokios kančios ištė-rimas, sukėlęs potrauminį sutrikimą, įrodo Dirsy-tės apsisprendimą neišduoti Dievo – jos ištikimybe Jam, jos šventumą.

O tikėjimo šviesoje teigiame: Dirsytei buvo su-teikta tokia kančia, nes su Dievo pagalba, kurios ji prašė, ji jos nusipelnė. Netikinčiam žmogui tai ne-suprantama. Tai gali suprasti tik tikintis Kristumi, kuris kentėjo ir mirė už mūsų, žmonių, išganymą.

Net sunkiausiu metu Dirsytė turėdavo šviesių akimirkų. Juk E. Šumskienė liudijo, kad Dirsytė prašydavo už ją melstis. Tai reiškia, kad ji tebetu-

rėjo sveiką atramą Dieve: nepasitikėjo savimi, bet pasitikėjo Juo.

Kankinimų palaužta

Sovietų Sąjungoje viskas buvo palenkta tarnau-ti valdžiai – net psichiatrija. Ji buvo panaudota ne vien kaip gydymo, bet ir kaip smurtinio valdymo priemonė. Disidentai būdavo uždaromi psichiatri-nėse ligoninėse, neva jie dėl savo „neprotingo“ mąs-tymo yra netinkami ir pavojingi visuomenei, reika-lingi pataisos, todėl izoliuojami ir „gydomi“ (apie piktnaudžiavimą psichiatrija Sovietų Sąjungoje žr. dviejų tyrinėtojų, Sidney Bloch ir Peter Reddaway dokumentuotą veikalą „Psychiatric Terror“, Basic Books, New York, 1977).

Tame veikale vienas skyrius, pavadintas „Tar-dytojas kaip psichiatras“, pasakoja apie tardytojus, kurie vaidino psichiatrų vaidmenį. Dirsytės atveju tardytojai buvo teroristai (*terror* – siaubas (lot.), ku-rie siekė sukelti jai siaubą, kad pasiduotų sovietinei valdžiai. Tačiau ji nepasidavė. Ji buvo ir toliau žiau-riai kankinama, kol jos sveikata palūžo.

Stebina mane kai kurios apie ją išreikštos pa-stabos net dabartinėje nepriklausomoje Lietuvoje. Kartą universitete paminėjau Adelės Dirsytės pa-varde. Kunigas (magistrantūros kurso studentas) reagavo šiais žodžiais: „A, tai ta, kuri išėjo iš proto!“

Kita viešai išspausdinta pastaba. 2011 m. buvo sukurtas ir rodomas dokumentinis filmas apie disi-dentes lietuves „Lagerio moterys“. Įvade apie Adelę Dirsytę išspausdinta: „Adelė Dirsytė neatlaikė la-gerių kankinimų, išprotėjo ir mirė likus nedaug ligi kalinimo pabaigos“. Tokia pastaba parodo to filmo gamintojų ar bent jo apibūdintojų nesusigaudymą, net šiais laikais primetant Dirsytei išprotėjimą.

Nemanykime, kad iš kitų išsiskirianti, kitas savo religiniais ir tautiniais jausmais bei idėjomis bendrakalines stiprinanti, Adelė Dirsytė tik atsitik-tinai konclageryje pervargo, išprotėjo ir mirė, nesu-laukusi bausmės pabaigos. Sovietų valdžios parei-gūnai ją itin atidžiai stebėjo ir įsitikino, kad ji „ne-bepasitaisys“. Todėl ji buvo žiauriai kankinta ir specialiai sunaikinta. Tyčia nepalikta jokių liudyto-jų. Bet pakako tų draugių kalinių, kurios ją matė. Ji neišprotėjo, bet buvo kankinimų palaužta. Tai liudi-ja jos baimės objektas: žiaurūs kankinimai. Ji liko ištikima Tam, kuriuo ji tikėjo. Ji neatsisakė nei Die-vo, nei Tėvynės.

Todėl reikia tikėtis, kad atsiras vis daugiau to-kių asmenų – tiek pasaulyje, tiek mūsų tautoje, ku-rie, išgirdę jos pavardę ir vardą, su gilia pagarba tars: „O, tai toji, kuri dėl Dievo ir Tėvynės Sibire ne-paprastai žiauriai kankinta, išliko ištikima!“ □

Kęstutis A. Trimakas yra įgijęs psichologijos daktaro laipsnį (Ph.D., 1972 m.) ir profesoriaus pedagoginį titulą (1980 m.) Loyolos universitete Čikagoje. Dirbo 20 metų Hi-nes veteranų ligoninėje psichiatrijos skyriuje su potrauminį sutrikimą patiriančiais JAV Vietnamo karo veteranais.

Bernardas Brazdžionis ir jo darbai Maironiui

JÜRATĖ IVANAUSKIENĖ

Prieš tris dešimtmečius, 1982 m. gegužės 25 d., antradienį, JAV leidžiamas lietuvių laikraštis „Draugas“ rubrikoje „Aplink mus“ išspausdino žinutę: „*Poezijos dienos Chicagoje, Jaunimo centro kavinėje, šiemet įvyks gegužės 28 d., ateinančią penktadienį, ir gegužės 29 d., šeštadienį. Abu vakarus programos pradžia 8 val. vak. Šiemetinė programa skirta Maironio ir Brazdžionio sukaktims. Poezijos dienose asmeniškai dalyvaus ir pats poetas Bernardas Brazdžionis. Poezijos dienas Chicagoje rengia Jaunimo centras – Jaunimo centro moterų klubas. Programos organizatorius ir vadovas – Kazys Bradūnas.*“

2012-ieji metai Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu paskelbti Muziejų metais, o minint Jono Mačiulio Maironio 150-ąsias gimimo metines, LR Seimas paskelbė šiuos metus ir Maironio metais.

Maironio lietuvių literatūros muziejui vienodai svarbios abi šios programos, kurias vykdančios vis tenka ištarti ir poeto, žurnalisto, redaktoriaus, pedagogo, muziejininko Bernardo Brazdžionio vardą. Beje, 2012 m. pradžioje, vasario 2-ąją, minint 105-ąsias garbaus klasiko gimimo metines, Kauno rotušėje įvyko Bernardo Brazdžionio literatūrinės premijos įteikimo iškilmės. Pirmąją Kauno miesto savivaldybės įsteigtą premiją komisija nutarė skirti Maironio lietuvių literatūros muziejaus pasiūlytam kandidatui – rašytojui Petriui Palilioniui už knygą „Tautos šauklio aidai. Etiudai apie poetą Bernardą Brazdžionį“.

Balandžio 20-ąją Maironio lietuvių literatūros muziejus pakvietė į premijuotos knygos sutiktuves: šįkart Maironio metų renginys skirtas Petriui Palilioniui ir jo naujajai knygai.

Atsakydamas į muziejaus direktorės Aldonos Ruseckaitės klausimą, kaip pasikeitė jo gyvenimas, kai parašė knygą ir gavo Bern. Brazdžionio premiją, autorius visiems susirinkusiems pristatė dar vieną – savo pačią naująsias „Geležinę knygą“ tiesiogine šio žodžio prasme. Ši knyga, išleista 1 egzemplioriaus tiražu, amžina, todėl ją drąsiai leido per rankas... Knygą išleido, t. y. iš metalo pagamino skulptorius Algimantas Šlepikas, joje – Bern. Brazdžionio laiškas Petriui Palilioniui. Tai „*penktas stambesnis mano darbas, susijęs su BB [Bernardu Brazdžioniu – J. I.]. Po scenarijaus TV videofilmui „Vėtrose nepaklydęs“, garso ir vaizdo plokštelės „Kauno balsai“ (Poezijos pavasarių laureatų įskaitytos), paskutinio, paties Klasiko man pavesto sudaryti jo rinkinio „Kas šviečia virš galaktikų visų“ ir <...> studijėlės „Tautos šauklio aidai“*“, – taip visus nustebinusį leidinį šių eilučių autoriui įvardino Petras Palilionis.

2012 metų liepos 11-ąją minėsime Bern. Brazdžionio 10-ąsias mirties metines.

Poetas Bernardas Brazdžionis – pirmasis Maironio muziejaus vadovas, dirbęs muziejuje 1940 – 1944 metais. Viešėdamas Lietuvoje, poetas dažnai lankydavosi muziejuje, o 1991 m. birželio 17 d. svečių knygoje įrašė: „*Džiaugiuosi, kad Maironio namai ne tik muziejus, ne tik archyvas, bet ir literatūros sodas, kur skamba poetinis žodis.*“ Bernardui Brazdžioniui mirus, archyvinis palikimas, atskleidžiantis jį visose gyvenimo srityse, perduotas Maironio lietuvių literatūros muziejui.

Antrasis patikimų duomenų šaltinis – muziejaus veiklos archyvas. Jame saugomuose dokumentuose įamžinti Bern. Brazdžionio, pirmojo Maironio muziejaus vadovo, veiklos faktai.

Bern. Brazdžionis buvo darbui, literatūriniam ir kūrybiniam reikalams atsidavęs žmogus. Pirmiausia reikėtų paminėti jo begalinį rūpestį Maironio reikalais ir prisiminti aplinkybes, atvedusias jį į literatūrą, suartinusias su Maironio kūryba ir paskatinusias visą gyvenimą dirbti Maironio labui.

Bern. Brazdžionis gimė 1907 m. vasario 2 d. Stebeikėliuose (dabar Pasvalio raj.) Poeto gimtinėje išlikęs tik senas ažuolas ir poeto tėviškes atmini-

mui pastatytas liaudies meistro J. Tamulionio koplytstulpis, kurio pašventinimo iškilmės įvyko pirmojo Bern. Brazdžionio atvykimo į Lietuvą metu 1989 m. gegužės 26 d.

Tėvai turėjo žemės ir trobelę, tačiau Stebeikėliuose ateities nematė, todėl 1908 metais kartu su mažu sūneliu Bernardu išvažiavo į Ameriką laimės ieškoti. Grįžo 1914 m., prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą jau su dviem vaikučiais, nes Amerikoje 1912 metais gimė dukra Marijona, brolio vėliau švelniai vadinta Maryte. Sužinojęs, jog netoliese buvo „parceliuojamas“ Žadeikių dvaras, priklausęs valstybinių dvarų kategorijai, tėvas iš jį valdžiusių įgaliotinių gavo naudotis dviejų galų namu ir 8 hektarų sklypu. Prie sodybos Brazdžioniai valdė ir nedidelę dalį dvaro sodo. Poetas prisimena: „... nuo namų iki kelio ėjo graži liepų alėja, kurią ne kartą miniu savo eilėraščiuose. Tai buvo mano vaiko žaidimų vieta, o vėliau poetinio įkvėpimo šaltinis ir poezijos turtas. Čia kukavo gegutė, o kiek toliau už klojimo, papyvesy

Drevinis, Vyt. Tamulaitis, L. Žitkevičius ir kiti. Tarp tokių jaunųjų bendradarbių buvo ir Bern. Brazdžionis. 1925 m. tik vienas „Žvaigždutės“ numeris išėjo be Brazdžionio kūrybos. Taip Lietuvos vaikai gana artimai susipažino su savo autoriumi Vyte Nemuniu.

Šiuo laikotarpiu Brazdžionis domėjosi K. Donelaičiu, A. Baranausku, Maironiu, V. Kudirka, V. Mykolaičiu-Putinu, M. Valančiumi, J. Tumu-Vaižgantu, ypač mėgo Putino poeziją. Kūrybos motyvų sėmėsi ir iš liaudies dainų, maldaknygių.

Iš pašto tarnautojo sužinojusi apie sūnaus kūrybinius bandymus, motina vieną Kūčių vakarą paprašė, jog Bernardas perskaitytų savo eilėraštį, atspausdintą „Žvaigždutėje“. Išklauses eilėraštį „Jėzau geras, Jėzau šventas“, tėvas perspėjo sūnų, jog niekus rašinėdamas neturėtų pamokų apleisti. O motina, radusi gerą progą, pasakė, jog norėtų, kad sūnus taptų kunigu, tai galėtų ir giesmes rašyti. Rinkinyje saugomas mašinraštis, kuriame poetas pasakoja tą pokalbį: „...tėvelis jai nepritarė. „Eik tu su savo kunigyte: per toli reikia važiuoti mokytis, per ilgai, per daug reiktų mokėti, o iš ko? Man geriau patiktų vargonininko amatas: sėdi sau ant višų, kunigas gieda lotyniškai, vargonininkas jam atsako irgi lotyniškai. Sekmadieniais ir per didžiąsias šventes atgiedi, atgroji vargonais, o visą savaitę daryk ką nori. Pakaktų keturių gimnazijos klasių. Tėvai, matyt, buvo pastebėję sūnaus gabumus muzikai, nes, besimokydamas gimnazijoje, vėliau – universitete, jis grojo skudučiais, mokėjo groti lūpine armonikėle.“

Apie Biržus laiške A. Vaičiulaičiui 1986 metais Bern. Brazdžionis rašys: *Kas mane nepaprastai paveikė, tai Biržų pilies gamta. Stebėjau, kodėl neatsiranda rašytojų, kurie kaip Vincas Krėvė Dzūkija, ar Jonas Biliūnas Anykščius, apdainuotų tokią stebuklingą – paslaptingą pilį, su jos griuvėsiais, su medžiais, su ežeru, su visa praeitimi, atostiančia medžių viršūnėmis, medžių, kurių nė vardų nežinojau ir nė dabar nežinau.<...>*

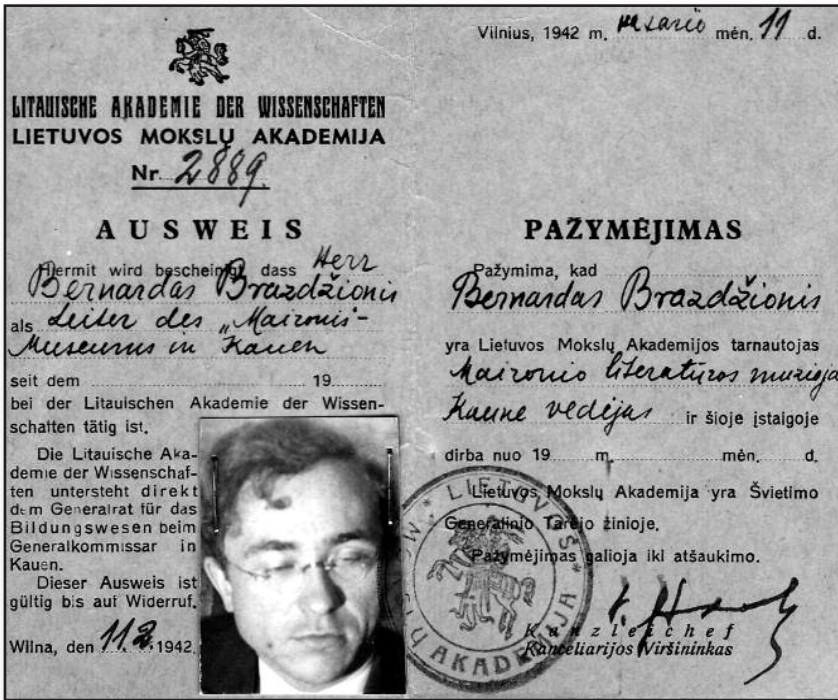
Į rašytinę literatūrą ir poeziją „ibridau“ pasirodžius poezijos antologijai „Vainikams“. Iš jų sužinojau Zigmą Gėlę, Edmundą Steponaitį, kurie šalia Vaidilos Ainio buvo mano mėgstamiausi jaunystės poetai. Jie tiesiog žavėjo. Ir pats svajojau tapti „jaunu poetu“ ir jaunas mirti. Ėmiau domėtis jaunais rusų, vokiečių, anglų poetais. Lermontovas, Heine, Baironas buvo mano svajonių dievačiai.

Visą religinės bei tautinės poezijos rūmą, be abejo, statė Maironis, betgi Maironis buvo jau „senis“. Ir jau poezijoje jis su skausmu ir su liūdesiu apie praejusią jaunystę bedainavo... „Ir draugų, kai pažiūriu, jau maž bepaliko“...

Į religinės poezijos pasaulį mane bus nuvedusios „kantickos“, vyskupo Valančiaus giesmynai. Jų kalbos egzotika. Jų barbarizmai. Ir šventųjų gyvenimai. Ta senovė, sumaišyta su moderniąja diena, kažkaip nejučia susilydė į vieną ir iškilo tuo stiliumi, kuriuo man lengviau buvo išsakyti save.

Besimokydamas Biržų gimnazijoje, Bern. Brazdžionis artimiau draugavo su Antanu Kučiu, Kaziu Aukštikalniu ir kitais moksleiviais, turėjusiais polinkį menui. Tai skatino kurti ir jaunąjį Brazdžionį. Jau minėtame interviu pats poetas sako: *Pirmą eilėraščių rinkinį spaudai parengiau 1925 metais. Siunčiau kelioms leidykloms, mandagiai atsisakė leisti. 1926 metais parengiau antrą. Niekam nebesiunčiau. Pavadinau „Tarp dangaus ir žemės“ ir laikiau pas save, kol baigsiu gimnaziją ir pats nuvažiuosiu į Kauną /buvau VI-je klasėje/. Tada su klasiės draugu irgi mėginusiu plunksną Kaziu Aukštikalniu kažkaip juokais sutarėm išleisti „knygą“, parašytą per vieną dieną. Taip ir padariau – savo eiles parašiau vieną dieną, per atostogas. Bespausdinant kai ką pakeičiau, kai ką naujo pridėjau. To rinkinio vardas „Baltosios dienos“. Susilaukėme ir kritikos. Vienas recenzentas /Pietras Juodelis/ kai kurias eiles net pagyrė. Gėda dabar į tą rinkinį pasižiūrėti.<...> Tikru pirmuoju poezijos rinkiniu laikau „Amžiną žydą“, išleistą 1931 metais.*

Tęsinys kitame numeryje

B. Brazdžionio – Lietuvos Mokslų akademijos tarnautojo – pažymėjimas, 1942

krūmuose suokė lakštingalos...“ (iš pokalbio su M. Vainilaičiu knygoje „Mes esam šiaurės krašto“).

Mokyklą Bern. Brazdžionis pradėjo lankyti Pasvalyje. Pasitraukus vokiečiams, parvyko mokytis į Žadeikių pradinę mokyklą, kurią baigė 1920 m. Ši mokykla 1991 metais pavadinta Bern. Brazdžionio mokykla. Į Biržų gimnaziją įstojo tik 1921 m. Savaitgaliais, šventėms grįždavo į Žadeikius. „Žadeikiai – mano brangioji tėviškė, į ją dažnai parbėga mano mintys“, – sakė Bern. Brazdžionis.

Biržai turėjo gražias literatūrines tradicijas ir poetiškąjį gimnazistui čia atsivėrė naujos galimybės. Besimokydamas jau pirmose gimnazijos klasėse, pradėjo kurti eiles, dalyvavo literatūrų būrelyje. Muziejaus rinkinyje saugomas interviu mašinraštis, skirtas poeto 50-mečiui, kuriame Bern. Brazdžionis prisimena: *Rašyti pradėjau pirmosiose gimnazijos klasėse. Paskatino mirtis. Sunkiai susirgus, atrodė, kad mirsiu. Peržvelgiau savo gyvenimą ir nusigandau – visai nieko nepadaryta. Literatūrą mėgau nuo pradžios mokyklos suolo. Domėjausi pirmųjų „Vainikų“ lietuvių poetais, juos skaičiau. Negalėdamas ligoje rašyti, ėmiau eiliuoti atmintinai. Grįžęs į gimnaziją, ėmiau klasės rašomuosius darbus eilėmis rašyti. Lietuvių mokytojas buvo toks geras ir nuolaidus, kad ne tik neparašė dvejetainio – dar pagyrė. Davė paskaityti aukštesniųjų klasių mokytojai. Tas paskaitė aukštesnėse klasėse. Pagarsėjau. Nežinojau, kur dėtis, kaip nejauku buvo. Bet rašyti nebemečiau, tik rašiau „slaptai“. Pradėjau siųsti spaudai. Pirmas eilėraštis išspausdintas 1924 metų „Pavasary“, tikrai pavasari. Tai buvo Bern. Žvainio slapyvardžiu išspausdintas eilėraštis „Velykos“. Tais pačiais metais Vytės Nemunėlio slapyvardžiu „Žvaigždutės“ žurnale išspausdino pirmąjį eilėraštį vaikams, kuriuo pradėjo kelią į vaikų poeziją. „Žvaigždutė“ – Angelo sargo vaikų sąjungos laikraštėlis, kurio faktinis kūrėjas ir ilgametis redaktorius buvo mokytojas, žinomas visuomenės veikėjas Stasys Tijūnaitis. Jis mielai bendravo su jaunaisiais skaitytojais ir ne vienam iš jų padėjo atskleisti savo talentą. Tai – P.*

Šių laikų knygnešės kelionių knyga

ANTANAS BALAŠAITIS

Ivairių palyginimų ir sugretinimų kilo perskaičius šviesaus atminimo Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos „Lituanikos“ skyriaus vedėjos Silvijos Vėlavičienės (1941–2011) straipsnių knygą „Draustosios spaudos pėdsakais“ (Vilnius, 2011 m., 415 p.). Tai ir autorės pusės amžiaus sovietinės okupacijos palyginimas su Rusijos carų lietuviškos spaudos draudimo laikais. O veiklioji Silvija – ar ne vyskupo Motiejaus Valančiaus laikų knygnešių karaliaus Jurgio Bielinio (1846–1918) žygių tęsėja dabartiniais laikais? Kiek meilės lietuviškai knygai spinduliavo iš šios trapios moters širdies!

Skaitant knygą, iškilo prisiminimas apie panašiais tikslais sutapusią kelionę į Čikagą 1994 m. ir padėka už globą kelionėje į tolimą šalį, kur ji buvo pradėjusi lankytis prieš dvejus metus. Ir kaip graudu skaityti atsisveikinimą, kad dar labai anksti tenka palikti pernykštį bobų vasaros dangų (mirė vos 70 metų). Tikiu – to gaila ne tik turėjusiems laimės su Silvija kartu dirbti, bet ir knygų skaitytojams. Išskrendančių žąsų ir gulbių ji prašė dar palaukti. Bet jos pavasarį vėl grįžta. Ir Silvija, nors iškeliavusi į Amžinybę, bet nusipelnusi atminimo, irgi grįžo. Ji žvelgia iš puikiai išleistos jos kolegės ir darbų tęsėjos Jolantos Budriūnienės ir dailininkės Elenos Marijos Ložytės knygų paskutiniojo viršelio. Tiražas (300 egz.) turbūt numatytas vien bibliotekoms. Kai nedidelis, knyga bus labiau branginama. Knyga buvo sumanyta kaip dovana ilgametės bibliotekos darbuotojos jubiliejui. Gaila, rašo sudarytoja, „likimo valia tapo jos profesinės veiklos kelių žyminių paminklų. Silvija iškeliavo Anapilin 2011 m. rugsėjo 5 d. Pati kruopščiai atrinkusi medžiagą ir dalyvavusi rengiant, deja, knygos pamatyti nespėjo“ (p. 7).

Knygoje paskelbtuose S. Vėlavičienės straipsniuose parodytos daugiaplanės jos veiklos kryptys, bet kartu jie „atspindi ne tik vieno žmogaus veiklą. Ši knyga – Nacionalinės bibliotekos XX a. pabaigos – XXI a. pradžios istorinių įvykių liudijimas, kruopščiai užfiksuotas ir užrašytas kuklios, niekada nemėgusios ryškinti savo asmens metraštininkės, puikiai suvokusios tokio darbo svarbą ir jo reikšmę kultūros ir knygų, bibliotekos istorijai“ (p. 8). Pažymėtini ir leidinio rėmėjai: mecenatas teisininkas Donatas Januta, Tautos fondas (JAV) ir LR Kultūros ministerija.

Knygos pradžioje iš Aldonos Žemaitytės pokalbio, skelbto „Drauge“ 2009 m., sužinome, kad daugiau kaip keturis dešimtmečius Martyno Mažvydo bibliotekos „Lituanikos“ skyriuje besidarbuojanti Silvija „tapo neatskirama šios knygų šventovės dalimi“. Ji – trečiosios menininkų kartos atstovė. Senelis – žymus tarpukario Lietuvos dailininkas Petras Kalpokas (1880–1945), tėvas – taip pat dailininkas Rimtas Kalpokas (1908–1990). Mažeikiuose augusi motina – dėl užslinkusių okupacijų neišsiskleidusi poetė Viktorija Kumpikevičiūtė-Kalpokienė (1919–2006). Iš 1939 m. Kaune jos išleistos 27 eilėraščių knygelės „Vasara laukuos“ bent du eilėraščiai „Šienapjūtė“ ir „Pievų takeliu“ (abu 1936 m.), mažeikiškės Eugenijos Tamaros Musteikytės-Arnastauskienės, bendravusios su Kalpokų šeima, liudijimu netrukus virto liaudies dainomis ir dabar dainuojamos ne vien Žemaitijoje: tai „Laukuose dobilas raudonas“ ir „Neklauski, ar mylėjau“. Yra žinių, kad jaunystėje eilėraščius rašė ir Silvija, bet niekur neskelbė.

Kalpokų šeimoje buvo gausu knygų, deja, per karą Kaune jos sudegė. Silvija siekė studijuoti lituanistiką ir išvažiavo į Vilnių. Kurso kuratoriaus profesorius Jurgio Lebedžio suorganizuota pirmoji pažintinė išvyka į universiteto biblioteką, joje parodytos išsaugotos retenybės sustiprino jaunos studentės meilę knygoms. Diplomantė pasiryžo dirbti tik M. Mažvydo bibliotekoje, kur ji nuo 1964 m. greitai tapo patriotiškai nusiteikusiai Lituanistikos skyriaus nuoširdžia darbininke ir metraštininke. Ši skyrių jaunoji darbuotoja laikė gera užuovėja, kur sklido ką tik iš tremties grįžusio profesoriaus Vytauto Jurgučio erudicija ir žinios, pra-

skaidrinančios sovietinio gyvenimo nykumą. Baigdama pokalbį Silvija džiaugėsi, kad jos ilgamečio darbo, kelionių dėka „lietuvių išeivijos spauda jau yra sugrįžusi į namus, užėmusi garbingą ir deramą vietą spaudos ir kultūros istorijoje ir teikianti pažinimo džiaugsmą jos leidėjams ir puoselėtojams“ (p. 20).

Straipsniai knygoje sugrupuoti temomis. Pirmieji trys sudaro skyrių „Mokytojas“ ir skirti buvusiam teisės profesorui, tapusiam bibliografu, rankraščių tyrėju, lituanistinių veikalų vertėju ir rengėju spaudai Vytautui Jurgučiiui (1908–1988). Šiuose straipsniuose atgyja tarpukario Lietuvos šviesuolių tragiškos lemtys ir sudarkyti gyvenimai: keli Vilniaus universiteto profesoriai sovietinių okupantų buvo apkaltinti, įkalinti ir ištremti, su jais ir teisininkas, senato sekretorius. Apie vyresnį kolegą ir Mokytoją paskutiniame straipsnyje „Vytauto Jurgučio lemties kelias – nuo teisininko iki knygotyrininko“ skaitome: „Per ketvertą intensyvaus darbo dešimtmečių nuveikta tiek, kiek retam mokslininkui pasiseka padaryti per visą gyvenimą“ (p. 35).

Antrame skyriuje „Lituanistikos baruose“ sudėti straipsniai apie knygų ir periodinės spaudos paieškas kaimynų šalyse. Pirmoji išvyka 1988 m. į Lenkiją: peržiūrėti Krokuvos, Liublino, Torunės, Poznanės universitetų bibliotekų katalogai ir atrasta juose nemažai Lietuvoje trūkstamos periodikos ir knygų. Parsivežta reta dovana: Martyno Mažvydo 1549 m. knygelės „Giesmė Šv. Ambraziejaus“ fotografuotinis leidimas (1897) bus antras tarp retųjų spaudinių Vilniuje. Apžvelgtas naujų galimybių laikas, kai 1988 m. buvo panaikinti knygas įkalinę specialūs fondai, dabar nesuprantami jaunajai skaitytojų kartai, o juo labiau demokratinėse šalyse, pradėtas leisti „Lituanikos“ metraštis, registruojantis ir užsienyje leidžiamą spaudą. Straipsnyje „Gyva kalba – gyva tauta“ (tokiais

žodžiais profesorius Pranas Skardžius pradėdavo viešą paskaitą) džiaugiamasi iš užsienio grąžintu kalbininko archyvu: rankraščiais, kartotekomis. Jas, perduotas profesoriaus našlės, globojo jo studentė, tremtinio profesoriaus jaunesnioji sesuo Liucija Jurgutytė-Baldauf, Müncheno universitete dėsciusi lietuvių kalbą, išvertusi lietuvių poetų eilėraščių, sudariusi jų antologiją (1972).

Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos 80-mečio proga S. Vėlavičienė apžvelgė Lituanistikos skyriaus augimą, didėjančią skaitytojų domėjimąsi užsienio lituanistika (nuo 6 tūkst. iki 28 tūkst. lankytojų per metus). Prisiminti šio skyriaus pirmieji kūrėjai: Algimantas Lukošius (1934–1990), bibliografai Birutė Mituzienė, Valerija Vilnonytė, Vytautas Jurgutis. Autorė, aptardama naujas raiškos galimybes atkūrus nepriklausomybę, pri-

Silvija Vėlavičienė

mena apie V. Vilnonytės parengtą išsamią Respublikinės bibliotekos istoriją (1984). Iš aštuonių dešimtmečių tik tris tebuvo lemta dirbti laisvai. Bet ir okupacijos metais 1963 m. perkelta į naujus rūmus Vilniuje, vadovaujant Vaclovui Jurgaičiui (1922–1992), bibliotekoje prieglobstį rado ir buvo ginami tarpukario inteligentai: bibliofilas pulkininkas Vytautas Steponaitis (1893–1957), Stasys Tomonis (1915–1992), Stasys Elsbergas, Marijona Čilvinaitė (1900–1995), iš tremties grįžęs profesorius V. Jurgutis. Jie padėjo tvarkyti sunaikinimo išvengusius senųjų leidinių fondus. V. Jurgutis išvertė ir su V. Vilnonyte parengė spaudai Pilypo Ruigio kalbos veikalus „Lituanistinei bibliotekai“, išvertė E. Gizevijaus, O. Glogau, K. Kapelerio, T. Lepnerio etnografinius rašinius apie Prūsijos lietuvių, parengė spaudai S. Daukanto užrašytų liaudies dainų rinkinį (1983). St. Tomonis vadovavo bibliografinio žodyno „Lietuvių rašytojai“ (1979) parengimui.

Kaip kruopšti draustosios spaudos sugražinimo metraštininkė, S. Vėlavičienė skelbė Lietuvos ir JAV lietuvių periodikoje apie dovanotos literatūros siuntas, kuriomis Atgimimo metais taip aktyviai ėmė domėtis mūsų visuomenė, mokslininkai, studentai. Tai suprantama, nes „kelios pokarinės skaitytojų kartos užaugo prievarta atskirtos nuo didžiulės tautos kultūros dalies“ (p. 113).

S. Vėlavičienės kelionių ir paieškų tikslas buvo, kad M. Mažvydo biblioteka taptų pagrindine lietuviškos spaudos saugykla. Knygnešė rūpinosi visos Lietuvos bibliotekomis. Iš Vakarų Vokietijos, JAV gautas knygų siuntas ji skirstė ir provincijos bibliotekoms. Jos rūpesčiu daugelis jų gavo „Lietuvių enciklopedijos“ (37 t.), Broniaus Kviklio „Mūsų Lietuvos“ (4 t.) ir „Lietuvos bažnyčios“ (6 t.), fotografuotinius „Aušros“ ir „Varpo“ komplektus, „Lietuvių egzodo literatūrą 1945 – 1990“. Taip atgimstanti Lietuvos visuomenė iš naujo pradėjo pažinti okupantų propagandos visaip peiktą nepriklausomos valstybės gyvenimą, jos kultūros veikalus. Rašydama apie gaunamas draustas knygas, autorė parinko prasmingas straipsnių antraštes: „Knygos grįžta iš tremties“, „Aruodų pilnėjimo metas“ (abu 1990 m.) ir palyginimą: „Pertvarkos vėjai ryžtingai atvėrė didžiųjų bibliotekų specfondų duris, grąžindami visuomenei daugiau kaip keturis dešimtmečius čia slėptą spaudą. (...) Įvairiais slaptumo ženklais papuoštos knygos tarsi grįžta iš tremties ir pradeda naują gyvenimą, kaip ir tūkstančiai reabilituotų mūsų tautiečių“ (p. 117).

Skaitytoją stebina platus autorės žvilgsnis: beveik penkios dešimtys straipsnių įvairiausiomis aktualiomis laikotarpio temomis. Be pagrindinės –

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

draustosios spaudos – paieškų, jos apibūdinimo, paskelbta visuomenei apie bibliotekoje surengtas išskirtines parodas K. Donelaičio, M. K. Čiurlionio jubiliejams, antrajam Lietuvos prezidentui A. Stulginskiui, išeivijos plakatų, Kalpokų šeimos rinktų atvirukų, jų reikšmę kultūrai pažinti. Kartu galima buvo tikėtis ir daugiau iliustracijų. Prie straipsnio apie plakatų parodą būtų tikusi ir jų kolekcionieriaus, dovanojusio savo rinkinį, daugelio retų leidinių siuntų organizatoriaus Stasio Džiugo (1919–2011) nuotrauka. Prie atvirukų parodos aprašymo tikrai lauktina visos Kalpokų šeimos fotografija, nes atvirukai buvo visos šeimos renkami. Jų surinkta keliolika tūkstančių: meno kūrinių reprodukcijų, garsiausių aktorių portretų, gamtos ir lankytų miestų vaizdų. Dalis jų su P. ir R. Kalpokų įrašais saugoma M. Mažvydo bibliotekoje šių dailininkų archyve ir laukia tyrinėtojų. Straipsnis „Šimtmečio atspindys šeimos atvirukų rinkinyje“ (2010) baigiamas išvada: „Asmeninis keturių kartų sukauptas ir išsaugotas atvirukų rinkinys yra ne tik vienos šeimos gyvenimo liudytojas, bet ir viso šimtmečio istorinių permainų ir virsmo atspindys“ (p. 304).

Gaila, kad tik iš bibliografijos sužinome apie P. Kalpoko istorinio paveikslo „Signatarai“ sugrąžinimą į Lietuvą. Knygoje būtų pravertęs ir „Mokslo Lietuvoje“ 2007 m. skelbtas Silvijos pasisakymas apie senelio paveikslo istoriją.

Išpūdingai aprašyti 1991 m. sausio agresijos įvykiai straipsnyje „Lietuvos atgimimo metraštinkas“. Greta Seimo esanti biblioteka tada tapo ir medicinos punktu. Reikėjo pasiruošti lituanikos brangenybų išvežimu – pagal galimybę tik į keturias joms skirtas dėžes. Ir čia pat – įvykių metraštinkas, iš JAV atvykęs istorikas, Wisconsinso universiteto Madisone profesorius Erichas Sennas su ką tik anglų kalba išleista knyga apie Sąjūdį ir atbundančią Lietuvą „Lithuania Awakening“ (1990). Kaip taikliai istoriko žvilgsniu apie pirmąjį Sąjūdžio suvažiavimą dar 1989 m. „Akiračiuose“ rašė straipsnyje „Dvi dienos, kurios pakeitė Lietuvą“.

Tokių Lietuvos vardo garsintojų S. Vėlavičienė aprašė ir daugiau skyriuje „Žmonės: ir nepažinti, ir sutiktieji“. Vaizdingos ir intriguojančios straipsnių antraštės: „Estas Aleksis Rannitas – lietuvių kultūros bičiulis“ (išiklausytina autorės pastaba, kad šis estų poetas ir menotyrininkas (1914–1985), garsinęs M. K. Čiurlionį ir K. Donelaitį, išvertęs daugelio lietuvių poetų eilėraščių ir dramos veikalu, dar laukia išsamesnio tyrinėjimo ir įvertinimo)), „Paslaptingojo italo tarnystė Lietuvai“ (apie dviejų knygų apie Lietuvą autorių Giuseppe Salvatori – Lietuvos telegramų agentūros korespondentą, diplomato Kazio Lozoraičio Romoje atstovą spaudai, mirusį 1944 m.). Panašus Lietuvos vardo garsintojas Italijoje dabar yra filologas, Pisos universiteto profesorius Pietras Umbertas Dini – lietuvių rašytojų kūrybos vertėjas. Skaitytojams bus įdomu sužinoti, kas tas „vienišas smalsuolis, suartinęs Lietuvą su Islandija“. Apie jį randame Leono Stepanausko knygos „Paviliojo Islandija: Teodoro Bieliackino pėdsakais“ (2010) recenzijoje. Joje autorė atkreipia dėmesį į mažai žinomo tarpukario teisininko ir literato Simono Bieliackino sūnaus Teodoro veiklą. Nuo 1937 m. jis daugeliu straipsnių „XX amžiuje“ supažindino lietuvius su tolima šalimi Islandija, o jos spaudoje – su Lietuva, smerkė Baltijos šalių okupaciją, kėlė Lietuvos laisvės bylą. Mirė 1947 m.

O kas toji straipsnio „Dovanų karalienė Magdalena“ herojė? Tai dosni mecenatė, kultūros įstaigų, muziejų rėmėja, dovanotais išpūdingais gėlių ir etnografiniais paveikslais papuošusi daugelį Lietuvos bibliotekų ir muziejų. Tai iš Oželių kaimo, Šunskų valsčiaus, kilusi, dabar Čikagoje gyvenanti ir kas vasarą Lietuvą lankanti dailininkė Magdalena Stankūnienė (g. 1925). Ne viename straipsnyje apie mecenatę autorė taip ją apibūdina: iš vaikystės „ji buvo mokoma ne imti, bet duoti, gerbti bei užjausti mažiau turinčius ir jiems padėti. [...] Taip ir eina ji per gyvenimą, dalindama savo gerumą. Gal ne visada deramai suprastą ir įvertintą, tačiau taip reikalingą“ (p. 295).

Sunku aprėpti visus straipsniuose minimus darbus ir asmenis. Tai padeda knygos gale pridėta „Silvijos Vėlavičienės darbų bibliografija“. Joje 189 pozicijos, apimančios 1979–2011 metus. Ne vienas straipsniuose minimų asmenų prikeltas iš užmaršties. Toks yra literatūros kritikas ir bibliog-

rafas Vytautas Aleksandras Jonynas (1918–2004), kurio raštų rinkinį (2006) ir aptaria jų sudarytoja. Nedaug Lietuvoje težinota apie Didžiojoje Britanijoje, Londone, gyvenusio Nidos knygų leidybos klubo vadovą, rašytoją Kazimierą Barėną (1907–2006). Jo archyvus taip pat pasirūpino pargabenti į Lietuvą neuilstanti knygnešė. Rašytojo pagėdavimu, archyvas perduotas Panevėžio Gabrielės Petkevičaitės-Bitės bibliotekai. Daug medžiagos tyrinėtojai ras ir iš Romos pargabentoje diplomatų Lozoraičių bibliotekoje ir archyve. Prisimintas ir Čikagos knygnešys, ilgametis „Draugo“ dienraščio knygyno vedėjas Kazys Rožanskas (1919–2010), po 55 metus trukusių klajonių D. Britanijoje ir JAV 2001 m. grįžęs į Lietuvą, vertingą savo veiklos archyvą ir daugelį knygų padovanojęs M. Mažvydo bibliotekai. Autorės nuomone, jo archyvas taip pat turėtų sulaukti spaudos ir knygos tyrinėtojų dėmesio.

Kaip knygnešės kelionių ir ilgo redakcinio triūso rezultatą bibliografijoje reikia paminėti: „Lietuvių išeivijos knygos, 1945–1992“ (1993) (su Irena Tumelyte, Stasiu Leleika); „Lietuvių išeivijos spaudos bibliografija, 1945–2000“, t. 1. Knygos lietuvių kalba (2002) (su Birute Poškute ir Egle Karaliene), 755 p.; t. 2. „Knygos užsienio kalbomis“ (2005) (su Jolanta Budriūniene), 356 p. Belieka palinkėti sėkmės trečio tomo „Serialiniai leidiniai“ rengėjų grupei, vadovaujamai J. Budriūnienės.

Knygnešės plunksnai priklauso ir 5 leidinių recenzijos: be jau minėto L. Stepanausko, ji yra rašiusi ir apie tris 2009 m. išleistas knygas: „Draugui 100: už tikėjimą ir lietuviybę“ (sud. Marija Bareikaitė-Remienė), „Lietuvių kultūrinis paveldas Amerikoje“ (sud. Algis Lukas) ir „Šiuolaikinė lietuvių dailė JAV: dabarties dialogai“ (sud. Danas Lapkus ir Vida Mažrimienė). Aptarta ir lietuviškų knygų leidybos istorijai vertinga Remigijaus Mišiuono studija „Barakų kultūros knygos: lietuvių DP leidyba 1945–1952“ (2003) – apie kultūrinį gyvenimą ir organizuotą knygų leidybą lietuvių pabėgėlių stovyklose Vokietijoje, leidyklų istorijas, leistą periodinę spaudą.

S. Vėlavičienė savo rašinius skelbė ne vien periodikoje (ir JAV, ir Kanados lietuvių laikraščiuose), bet ir bibliotekininkystės mokslo žurnaluose. Tai rodo jos erudiciją ir kvalifikaciją, įgytą per 46

Silvija su istoriku, JAV Wisconsinso universiteto Madisone profesoriumi A. E. Sennu

darbo metus. O vienintelę darbovietę galima palyginti su pirma ir ištikima meile bibliotekai, kurioje dirbo, kol leido jėgos.

Baigiant reikia priminti ir išskirtinę straipsnių autorės asmenybę. Kaip yra pasakojusi jos išugdyta darbų tęsėja J. Budriūnienė, vyresnioji kolegė buvo visada paslaugi padėti kiekvienam, kas domisi knygų likimais, kas nori apie jas rašyti. Meno aplinkoje augusi ir brendusi Silvija išsiugdė puikų rašymo stilių. O iš mamos paveldėjo ir lyrikos dovaną. Kokių gaudulių persunktas, stois kas neišvengiamo atsisveikinimo su pasauliu palyginimas su atėjusiu paukščių išskridimo laiku: „Dar anksčiau, dar labai anksti palikti visą beribį bobų vasaros dangų man vienai...“, o mes likusieji galime džiaugtis ir dėkoti, kad teko bendrauti su tiek daug nuveikusia tauria asmenybe. Iškiliai kultūros veikėjai atminti ar tik nereikėtų pakartoti papildytą, gausiau iliustruotą leidinį? □

Čikagos Lituanistikos tyrimų ir studijų centre. Sėdi LTSC vadovas J. Račkauskas. Pirmą iš kairės – S. Miglinienė, ketvirtą iš kairės – S. Vėlavičienė, penktą iš kairės – A. Balašaitis, 1994

Alfredas Erichas Sennas: gyvenimas po Lietuvos ženklu

RAMUNĖ LAPAS

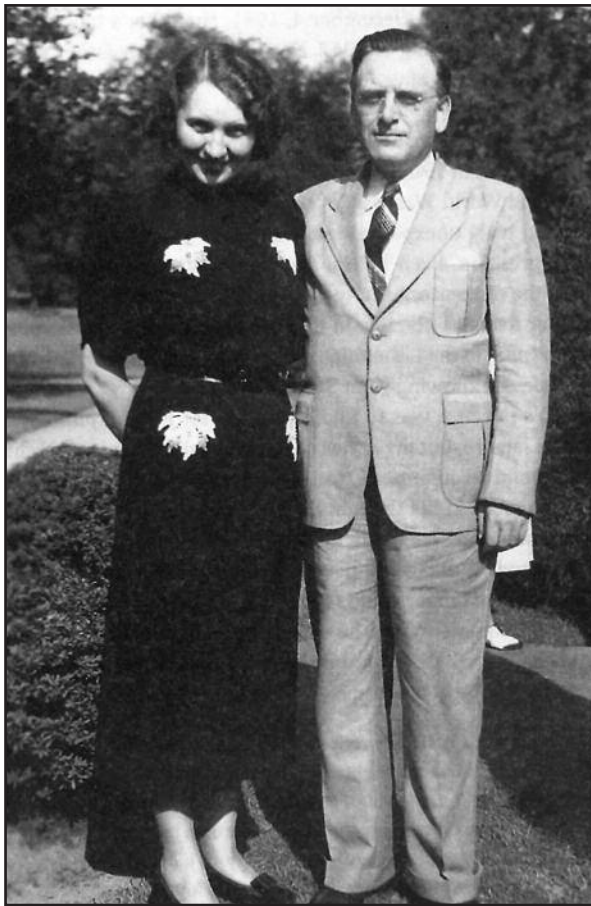
Garsus JAV istorikas, aštuoniolikos knygų autorius Alfredas Erichas Sennas savo 80-ąjį gimtadienį sutiko Lietuvoje, pristatydamas ką tik Vytauto Didžiojo universiteto išleistus savo atsiminimus „Lithuania in My Life“ („Lietuva mano gyvenime“). Knyga papildė su universiteto ženklu „Libri Universitatis Vytauti Magni“ leidžiamas serijas „Acta Humana“ ir „Acta Natura“, kuriomis siekiama pristatyti iškiliausius su šia mokslo įstaiga susijusius vardus, tyrėjų darbus bei idėjas. Naujojoje knygoje VDU garbės daktaras Sennas pasakoja apie savo ir savo šeimos ryšius su Lietuva. O jie – iš tiesų ypatingi.

Pasiaukojęs Lietuvos reikalams

Apibendrinamas Lietuvos, o tiksliau – lietuvių kalbos įtaką savo gyvenime, Sennas rašo: „Ji iš tikrųjų suvaidino pagrindinį vaidmenį mano, istoriko, karjeroje, taipogi ir gyvenime apskritai. Pirmoji grandis mano patirčių grandinėje yra faktas, kad mano tėvas išmoko šią kalbą. Neegzistuočiau, jei Lietuva nebūtų tapusi nepriklausoma. [...] Mano gyvenimas taipogi buvo susietas su Lietuvos likimu ir sėkmėmis. [...] Tai buvo įdomus gyvenimas.“

Balandžio 20 d. Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje surengtame knygos pristatyme A. E. Sennas už Lietuvos vardo garsinimą pasaulyje buvo apdovanotas „Lietuvos diplomatijos žvaigžde“. Kaip pastebėjo apdovanojimą profesorius, įteikęs UR ministras Audronius Ažubalis, Lietuvos diplomatijos raida buvo viena iš Senno profesinio gilimosi sričių. Jam rūpėjo naujausia Lietuvos istorija (bene pusė profesoriaus knygų paskirta Lietuvos reikalams, jau nekalbant apie daugybę straipsnių). Jis taip pat rūpinosi Vilniaus ir Madisono miestų ryšių plėtojimu, jo dėka Wisconsin universitete Madisone stažavosi istorikai ir žurnalistai iš Lietuvos.

Per pristatymą šalia jubilato sėdėjo du buvę jo mokiniai: pirmasis, stažavęsis Wisconsin universitete Madisone dar iki Sennų šeimos programos įkūrimo – ambasadorius Alfonsas Eidintas ir paskutinis – politologas Raimundas Lopata, buvęs Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto direktorius, šiuo metu dirbantis Baltijos agroverslo institute. Fondą, suteikusi galimybę atvykti jauniems specialistams iš Lietuvos, Sennas įsteigė kartu su seserimi Marie ir jos vyru Kaye Andrus (Kęstučiu Alksniniu). Programa tėvų garbei buvo pavadinta „The Alksninis Family and Alfred Senn Fund“. Istorikai, žurnalistai stažavosi University of Wisconsin, žemės ūkio specialistai – University of Connecticut. Dabar svarbias pareigas Lietuvoje užimančios žmonės – Violeta Motulaitė, Vytautas Žalys, Egidijus Aleksand-

A. E. Senno tėvai, 1930, Wisconsinas

ravičius, Vytautas Radžvilas ir kt. – Sennų šeimos globą yra patyrę.

Svarbiausia – lietuvių kalba

Susitikime profesorius pasakojo, kad kai Egidijus Aleksandravičius, VDU Istorijos katedros profesorius, Lietuvių Išeivijos studijų centro vadovas, kreipėsi į jį su knygos idėja ir jau buvo sutarta dėl pavadinimo, jis galvojęs: „Lietuva svarbi mano gyvenime, bet ką aš pasakysiu?“ Po truputį dėliosios klausimai, į kuriuos norėjęs atsakyti: „Ką man reiškia Lietuva? Ką aš apie ją galvoju? Kokia mano Lietuvos samprata?“ Valstybė? Ji apima tik mamos pilietybę – ir ta pati buvo atimta, kai mama išteikė už Šveicarijos piliečio. Kultūra? Lietuviškos kultūros jis gerai nepažįstas („Dėl to, kad kalbėjau lietuviškai, beje, netapau lietuvių kultūros dalimi“, – rašo jis knygoje). Anot profesoriaus, jo lietuvių kalba chaotiška, jis niekada jos nestudijavęs, bet ji yra svarbiausia jo gyvenime. „Aš kalbėjau lietuviškai, nors nesijaučiau lietuviu, – sakė jis. – Amerikos lietuviai nelaikė manęs lietuviu. Bet man buvo įdomu kalbėti lietuviškai, buvo įdomu studijuoti Lietuvos istoriją.“

Reikia pastebėti, kad lietuvių kalba Sennui nebuvo toks organiškasis dalykas kaip, tarkime, jo seserims, kurios gimė Lietuvoje. Jo tėvas augo Šveicarijoje, jo pirmoji kalba buvo „schwyzerdutsch“.

A. E. Sennas su dėde Benediktu, 1970

Įrašas A. E. Senno motinos pase – leidimas gyventi Lietuvoje, 1931

Mama, nors ir kilusi iš Raudondvario, vaikystėje lietuviškai kalbėjo tik su kaimiečiais; jos pirmoji kalba buvo lenkų, antroji – rusų (į Raudondvarį Senno senelį Juozą Vedluga ūkvedžio pareigoms paskyrė grafas Tiškevičius). Jis pats, gimęs Amerikoje, augo apsuptas popieriaus lapelių su lietuviškais žodžiais, mat tėvas sudarinėjo penkiatomį „Vokiečių-lietuvių kalbų žodyną“.

Jo likimą lietuvių kalba nulėmė dar anksčiau. „Pirmą kartą susitikę, tėvai bendravo lietuviškai. Iš to ir Lietuva mano gyvenime“, – pasakojo susitikime profesorius. Knygoje jis rašo: „Už savo buvimą esu skolingas Lietuvos nepriklausomybės „išnirimui“ Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje. Jei Lietuva nebūtų tapusi nepriklausoma, greičiausiai mano tėvai nebūtų susitikę ir manęs šiandien nebūtų.“

Šveicaras – lietuvių kalbos specialistas

Kalbininkas Alfredas Sennas nebuvo vienintelis šveicaras, gyvenęs Lietuvoje trečiajame dešimtmetyje, tačiau jo lietuviška karjera buvo išties išpūdinga. Atvyko jis į Kauną 1921 metais savo tau-

Nukelta į 8 psl.

Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje surengtame Alfredo Senno knygos pristatyme ministras Audronius Ažubalis (antras iš dešinės) su knygos autoriumi (pirmas iš dešinės). Gedimino Zemlicko nuotr.

AR STIRNA – IŠDAVIKĖ?

Post scriptum dokumentinei apysakai „Juozapėlis“

EUGENIJUS IGNATAVIČIUS

Nors Izabelė, netekusi artimųjų, grumdama si su vis stiprėjančiu vienatvės ir nereikalingumo jausmu bei sveikatos negaliomis, tebetęsė pasipriešinimo kovą ir, nusprendusi, kad šioje kovoje jos pareiga jau atlikta, pasiprašė atleidiama iš Sąjūdžio, Vyriausioji vadovybė, siekdama teisingumo, Žalgiriui pavedė ištirti faktus, dėl kurių ji buvo kaltinama ir KV Šarūno įsakymu nuteista mirties bausme. Jeigu faktai būtų patvirtinę, įsakymas tikriausiai būtų įvykdytas. Žalgirio tyrimai užtruko dvejus metus. Skatant jo 1952.02.05 raportą Nr. 5 LLKS ZV, devynių mašinarščio puslapių ataskaita, rašytą Vyriausiajai vadovybei, sunku padaryti objektyvias išvadas.

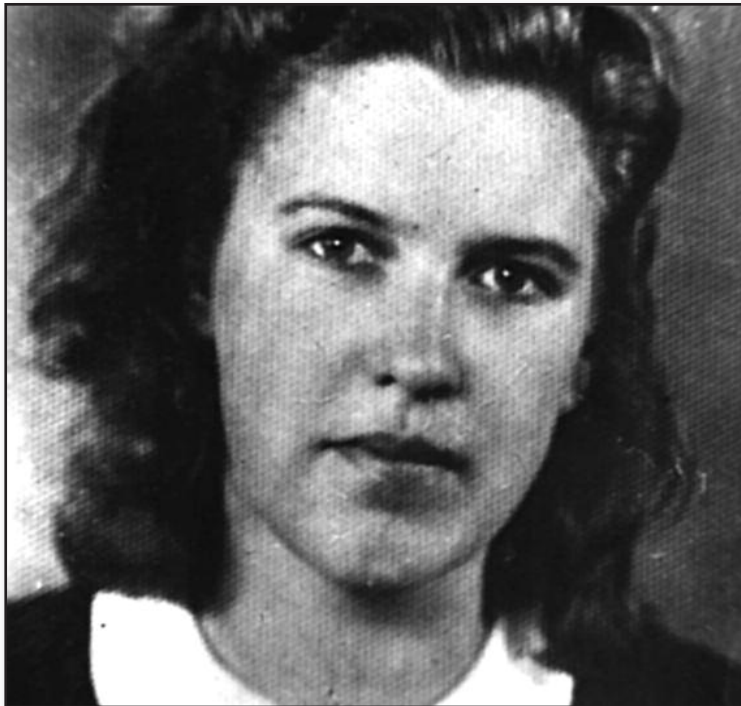
Žalgiris, 1950.10.31 gavęs nurodymą ir supratęs reikalo svarbą, Izabelės bylą pasiunčia MV Liutaurui, jį įpareigodamas „*skubiai ir galimai išsamiau man arba Tamstai pateikti Stirnos nusikaltimų įrodomąją medžiagą, tų nusikaltimų įvykdymo aplinkybių aprašymus ir visa tai, kas reikalinga šios bylos išsprendimui.*“ Tačiau ar ši byla pasiekė Liutaurą, Žalgiris nežino. Iš jo 51.02.20 gavęs siuntą, neranda nė žodžio, kad būtų gavęs Stirnos bylą. „*Byla galėjo patekti priešui į rankas, nes ryšininką, kuris nešė tuos dokumentus, sekė net du sekliai. Kita vertus, gali būti, kad Liutauras 1951 m. ankstyvą pavasarį žuvo. Ir byla taip pat galėjo atsidurti prieš rankose.*“ Žalgiris tada imasi žygių ir kvotą dėl Stirnos bylos surengti paveda AL ŠAV. Tačiau štabas greitai buvo sunaikintas. Laiške Žalgiris pasižada reikalą tirti toliau. „*V. ir Al bus pasiųstos dvi partizanų grupės su specialiais uždaviniais. Vieno partizanų grupės vadas (Tv V) bus įpareigotos surengti kvotą dėl Stirnos nusikaltimų. Taigi reikia tikėti, kad Tamstos įsakymas bus įvykdytas ir Stirnos byla bus išspręsta iki 52.05.31.*“

Žalgiris neabejoja dėl dokumentų autentiškumo. Jis mano, kad galima padaryti parašo kopiją, tačiau „*pagaminti autoriaus mintijimo būdo falsifikatą yra labai sunku arba visiškai neįmanoma.*“ Raporte pateikia keletą pavyzdžių, kaip MGB klasojo slapta dingusių vadų įsakymus ir kitus dokumentus, tačiau jis, gerai asmeniškai pažinojęs šiuos asmenis, iš karto dešifruodavo klastą dėl stiliaus neatitikimo. Pavyzdžiui, „*žuvus VYV ARUI 51.04.15. RAMŪNO vardu priešas tuojau pagamino įsakymo VY ir dar dviejų dokumentų falsifikatus, kuriais siekė išprovokuoti VY-ŽA. Didelį partizanų sąskrydį. Padariniai būtų buvę labai skaudūs. Tačiau ši priešų kėslių atskleidė pats Žalgiris. „atsitiktinai paržygiuodamas VY-ŽA kariuomenės dalinius labai paprastu būdu. Man pakako perskaityti pagamintų falsifikatų tekstus, ir aš tuojau supratau, kad šių dokumentų autorius ne VYŠV Ramūnas, bet kažkas kitas.*“

1949 m. gegužės mėnesį Žalgiriui rašytame Šarūno laiške apie Stirną nė neužsimenama. O liepos mėnesį rašytame laiške: „*MV Šarūnas, kaip mato si, painformuoja mane apie tai, kad Stirna yra padariusi išdavimų, padariniai dėl kurių vedama kvotas ir apie tai painformuoti reikalingi sąjūdžio pareigūnai. Be to, prašo manęs pateikti žinių apie Stirną jos byloje.*

Man adresuotame laiškelyje (49.05.) Stirna apie savo apkaltą neužsimena, tačiau nusiskundžia, kad priešą persekiojama ir todėl norinti susitikti su manimi... Be to, norinti ji man dėl kažko pasiaiškinti.“ Žalgirio nuomone, kad priešas galėjo perskaityti jos laiškutį pašto punkte ir Stirnos kaltinamąją medžiagą sąmoningai praleido, tikslu sunaikinti su paties Sąjūdžio pagalba. „*Tačiau ar KV ir AV (UV) Tamstai pateikta Stirnos kaltinamoji medžiaga yra išsami, pasakyti negaliu.*“

Antrame ataskaitos punkte Žalgiris abejoja dėl Stirnos suėmimo datos: „*Savo 50.05.07 parodyme Stirna parodo esą ji buvo suimta 49.02.07. Apie Stirnos suėmimą mane painformavo M VdV dalinio pareigūnai. Man dar būvant pas Šarūną. Antrą kartą AL ŠA. NTV Kp V Kostantas. Abu kartu šias informacijas gavau žodžiu ir, kas būdinga, šios informacijos sutapo: ...Stirna buvo suimta 49.01.29*“

Izabelė Vilimaitė-Stirna

„*Įvykus VLSr ir RLSr atstovų sąskrydžiui, gruodžio mėn. su specialiu uždaviniu grįžau į Kalnų sritį. Kadangi man reikėjo padaryti didelį žygį ir pasiekti tikslą trumpiausiu laiku, be to, tai reikėjo atlikti žiemos sąlygomis, sudaryti rš(ryši) tarp tų KD (Karinių Dalinių), pro kuriuos man būtina reikėjo pražygiuoti, panaudojau buv. MV (Mindaugo Vadovybės) ig. Stirną. Tuo būdu Stirna man padėjo susitikti su MV Šarūnu. Tai įvyko 49.01.28. Tą datą aš ir išsiskyriau su Stirna. Prieš tai man buvo gerai žinoma sąjūdžio kompetetingų pareigūnų neigiama nuomonė dėl tolesnio Stirnos panaudojimo – kaip įg(aliotinės) tarp M(indaugo) ir J(ūros) Vadovybių. Ryšium su tuo, dar pražygiuodamas pro AL ŽA (Algimanto ir Žalgirio apygardos?), painformavau Stirną apie padėtį ir pasiūliau jai praleisti žiemą ŽA ribose. Stirnai sutikus, ŽAV įpareigojau ją priglobti bent iki pavasario. Todėl man išsiskiriant su Stirna iš 28 į 29 naktį, įsakiau jai 49.01.29 vykti į ŽA.*

Man išsiskiriant su Stirna iš 28 į 29 naktį, Al ŠA N TV KpV Kostantą, mane ir Stirną palydėjusį iki susitikimo vietos su Šarūnu, įpareigojau palydėti Stirną iki RP (ryšių punkto), iš kurio ji turėjo išvykti pas AL ŽAV 49.01.29. Be to, tam pačiam KpV įsakiau mane painformuoti apie Stirnos išvykimą. Tačiau į AL ŽA Stirnai išvykti neteko, nes buvo suimta tame pačiame RP (ryšių punkte). [...] Kostanto pateiktomis informacijomis 49.01.29 Stirna kartu su RP rš (ryšininke) buvo išėjusios pas kaimynę medaus gauti. Joms besisvečiuojant pas kaimyną visiškai netikėtai tenai užėjo Viešintų valsčiaus sribai vandens atsigerti. Stribams pasirodžius, visi sumišo. Tai pastebėjo sribai ir ėmė tardyti šeimininkus ir kartu Stirną. Vėliau tie patys sribai Stirną nusivarė į Viešintų valsčių, iš kur ji pateko į Anykščius.“

Toliau Žalgiris rašo (tarsi patvirtindamas anksčiau cituotas N. Gaškaitės mintis), kad „*rajo ne, kuriame laikėsi MV Šarūnas ir kiti svarbūs pareigūnai 49.01.31, „įvyko didelė medžioklė. Sekančią dieną, t. y. 02.01, tą patį rajoną puolė didelės rusų kariuomenės jėgos. [...]“ – E. I.*

„*Man atvykus pas MV Šarūną ir pas jį išbuvus nuo 49.01.28 iki 49.03.06, neteko girdėti nei iš paties Šarūno, nei iš kitų MV pareigūnų bei partizanų, kad Stirna būtų išdavusi „Birutkalnį.“ (vasaros stovyklą). Tiesa, tarp Šarūno ir Stirnos asmeninių intrigų buvo, be to, iš M. ig. pareigų Stirna buvo atleista kaip nereikalingas ir nebenaudingas padaras, dėl ko Stirna labai pergyveno. Tačiau būtų labai sunku įtikėti tvirtinimui, kad Stirna būtų išdavusi „Birutkalnį“ vien asmeniškai keršto sumetimais... „Birutkalnį“ išdavė ne Stirna, bet kažkas kitas. „Birutkalnio“ išdavimu Stirna buvo apkaltinta tik jai išdavus Šarūno vasarinę ir „Žalgirio“ būrio nebegyvenamas slėptuves.“*

Žalgirio pateiktoji versija dėl suėmimo datos labai abejotina. Pirmojo tardymo protokolo data –

1949 m. vasario 9 d. Stirna pasako išsiskyrimo su Žalgiriu datą, 1949.01.28. – 29 naktį. Vėliau parodo, kad po susidūrimo su sribais pas Strolį – tai užfiksuota tardymo protokole – persikėlė į kitą sodybą, kurioje išbuvus apie savaitę, einant per lauką medaus 49.02.07 ją suėmė MGB kareiviai. Juk emgabistai puikiai žinojo suėmimo datą ir protokole netikslių duomenų nebūtų užfiksavę. Tada juk ji tikrai nežinojo, kuo baigsis suėmimas, kad ją užverbuos ir, ištrūkusi iš MGB nagų, ji vėl atsidurs miške. Tad koks tikslas jai buvo meluoti?

Žalgiris daro prielaidą, kad ji meluoja ir nurodo ne tą suėmimo datą dėl to, jog iki vasario 07 d. (nuo sausio 31 d.) prasidėjo didžiulės NK-VD kariuomenės „oblavos“ kaip tik tame rajone, kur buvo žiemoti apsi-stojęs MV Šarūnas bei kiti KD vadai. „*...buvo apsuptas siautėjančių kariuomenės dalinių ir tame apsupime buvo išlaikytas dvi savaites. Į mišką buvo atgabentos lauko virtuvės, dienomis*

kūrenami laužai, o naktimis sekami ir saugojami visi kvartalai. Tuo laiku buvo užpultas vienas KD, surastas Žalgirio būrio negyvenamas bunkeris, o aš su Šarūnu ir M VDV D buvome iškelti iš žiemai parengtos gyvenvietės bei darbovietės (be kautynių). [...] „Be to, tuo pačiu laiku buvo sužinota, kad Stirna suimta ir išdavusi bunkerį“ [...] „Stirna galėjo išduoti ir mano atvykimą pas Šarūną. Jei ji taip padarė, yra aišku, kodėl norima nuslėpti faktiškoji data. Šiuo klausimu esu nuomonės, kad anksčiau aprašytieji įvykiai yra Stirnos išdavimų paseka. Mūsų sąlygose galimi sutapimai, tačiau tuo atveju dėl to tektų labai suabejoti.“

„*Tačiau būtina konstatuoti faktą, kad Stirna išdavusi „Žalgirio“ būrio seną negyvenamą bunkerį, padarė nusikaltimą. Jos tvirtinimas esą tas bunkeris buvęs nebegyvenamas ir sugriuvęs, yra visiškai be pagrindo, nes tame bunkeryje part(izanai) galėjo gyventi, be to, apie to bunkerio sugriuvimą jai niekas iš anksto nepranešė. Kaip tik man žinoma, kad tas bunkeris sugriuvo žiemą – prieš pat Stirnos išdavimą. [...] Dėl Stirnos tolimesnio parodymo išsamiau pasisakyti negaliu, nes neturiu duomenų.“*

Taigi duomenų nebėra, daug prielaidų, o motyvų trūksta. Stirnos tardymo protokoluose nėra užfiksuota, kad ji būtų išdavusi bunkerį su ten įsikūrusiais partizanais. Nors tardoma paminėjo mažai ryšių punktų, į kuriuos ji keliaudavo ir ryšinių slapyvardžių, pavardžių bei panaudotų slaptažodžių. Dalis jų MGB galėjo būti žinomi ir anksčiau, tačiau nė vieno ryšininko suėmimo ar akistatos Stirnos arešto laikotarpiu protokoluose neužfiksuota. (Žinoma, jeigu ji buvo numatyta užverbuoti, konspiracijos sumetimais akistatų nedaroma). Kaip bebūtų apmaudu, visgi Stirnos atsakymuose minimas ir „Birutkalnis“ bei „Komerčinė“ – partizanų vasaros stovyklos. Taip, ji pasakė, kad apsigyventi padėjo 1949 m. sausio mėn. sutiktas Kalnietis, kuris iš Žemaitijos atvyko pas Šarūną perduoti vyriausiosios vadovybės pasitarimo išvadų. Tačiau ar šie pasakymai galėjo lemti šitokią čekistų „oblavą“ Šimonių girioje, teigti sunku. Juk MGB iš agentų tinklo apytikriai žinojo, kokiuose miškuose galėtų būti įrengti partizanų bunkeriai. Sunkiausias uždavinys – juos aptikti. MGB kariuomenės siautimai vykdavo dažnai, jie galėjo būti suplanuoti ir anksčiau, ne dėl Stirnos parodymų. Logiškai apmąstydami įvykius, pamėginkime padaryti keletą prielaidų.

Pirma, jeigu Stirna po tardymų MGB kalėjime ir užverbavimo sugrįžusi į mišką bei viską prisipažinusi Maironio rinktinės štabe būtų išdavinėjusi partizanų slėptuves, kaip rašoma viename iš keleto MV ŠARŪNO kaltinimų 1949 m. rugsėjo 29 įsa-

Nukelta į 8 psl.

Alfredas Erichas Sennas: gyvenimas po Lietuvos ženklų

Atkelta iš 6 psl.

tiečio Josepho Ehreto kvietimu. Buvo ką tik baigęs studijas ir negalėjęs gimtinėje rasti tinkamo darbo. Ehretas tuo metu tapo pirmuoju Lietuvos žinių agentūros ELTA direktoriumi, čia įdarbino ir Senną (susipažino jie Fribourgo universitete, kur, beje, studijavo ir nemažai lietuvių, „užkrėtusiu“ šveicarus lietuvių kalba). 1922 m. rudenį Sennas gavo darbą ką tik susikūrusiame Lietuvos universitete (vėliau atkurtame kaip VDU), Teologijos-filosofijos fakultete, dėstyti romėnų literatūros istoriją ir graikų kalbą. 1923 m. pradžioje jis jau kviečiamas į Humanitarinį fakultetą, kur dėsto graikų kalbą ir literatūrą. Po Kazimiero Būgos mirties 1924 m. gruodį šveicaras perėmė jo vietą universitete. Jis ne tik tapo Lyginamosios lingvistikos katedros vedėju, bet ir pradėjo skaityti lietuvių kalbos istorijos, lyginamosios indoeuropiečių kalbų gramatikos, Lietuvos dialektų fonetikos, sanskrito, senosios prūsų, bažnytinės slavų kalbų, t. y. visus iki tol Būgos vestus, kursus.

Lietuvoje Sennas praleido devynerius metus. 1930 m. birželio 24 d. laivu „Europa“ iš Vokietijos jis išplaukė į JAV – pasinaudojo Yale University kvietimu tyrinėti lietuvių kalbą Amerikoje. Žmona su dukromis prisijungė po gero pusmečio – 1931 m. vasarį. Priežasčių, dėl kurių šeima paliko Lietuvą, buvo ne viena, tačiau ne paskutinį vaidmenį suvaidino Senno nepasitenkinimas atmosfera universitete – užsienietis, išmanantis lietuvių kalbą geriau nei daugelis lietuvių, patyrė spaudimą. Gana greitai šeima iš rytinio JAV pakraščio persikėlė gyventi į Madisoną, WI, kur 1932 m. balandžio 12 d. ir gimė Alfredas Erichas Sennas.

Platino tėvo pramintą kelią

Su kai kuriais garsiais emigrantais, tėvų draugais vėliau susipažins ir sūnus – štai Krėvė bus jo rusų kalbos mokytojas University of Pennsylvania. Lietuvių kalba lėmė, kad Sennas pasirinko istoriko duoną. Jis pasakojo, jog po studijų Philadelphijoje vyko į New Yorką, galvodamas apie tarnybą valstybinėje įstaigoje. Tuo metu jį pasiekė pirmasis pusbrolio laiškas iš Sibiro – žinia, kad buvo giminių Sovietų Sąjungoje, turėjo įtakos jo karjerai. Istorinius tyrimus pradedančio Senno stiprybė buvo ta, kad jis galėjo studijuoti 6-ame dešimtmetyje JAV buvusius autentiškus šaltinius – mokėjo kalbą ir turėjo ryšių. Kaskart gyvenime priėjus kryžkelę ir iškilus klausimui, ką pasirinkti, koku keliu toliau eiti, sprendimą dažniausiai nulemdavo lietuvių kalba ir Lietuva.

Pagrindinę savo profesinio gyvenimo dalį nuo 1961 iki 1998 metų Sennas praleido Wisconsin universitete Ma-

Iš kairės: A. E. Sennas, A. Eidintas ir R. Lopata

Gedimino Zemlicko nuotr.

disone. Kai Sennas išėjo į pensiją, Egidijus Aleksandravičius (tuomet VDU Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas) pakvietė jį į Kauną skaityti paskaitų tame pačiame universitete, kuriame kažkada dirbo Senno tėvas. Profesorius prisiminė įspūdingą savo šeimos narių suvažiavimą Kaune 1999 metais, kai universiteto atkūrimo 10-mečio ir Alfredo Senno gimimo 100-mečio proga įvyko tėvui skirta mokslinė konferencija, o jam pačiam buvo suteiktas VDU garbės daktaro vardas.

Pirmieji Senno apsilankymai Lietuvoje vyko dar sovietmečiu: nepilnos keturios dienos 1960 m. (pirmasis susidūrimas su gyva lietuvių kalba bei netikėta pažintis traukinyje Ryga-Vilnius su būs-

mu politiniu kaliniu Vytautu Skuodžiu), dvi slogios dienos 1970 m. Trečią kartą atvyko 1984 m. Tuomet išbuvo savaite, ir ne tik Vilniuje, bet ir naujo pažįstamo Eidinto dėka – Kaune bei Raudondvaryje (išvyka į mamos gimtinę buvo graži ir netikėta gimtadienio dovana). Knygoje Sennas rašo: „Mano patirtis Lietuvoje buvo labai ribota, bet Lietuvos pastangos įtakoti mano gyvenimą buvo neproporcingai didelės.“

Patirties netrukus atsiras daugiau. Kartu su Eidintu kitą savo kelionę į Lietuvą profesorius suplanavo 1988 m. rugpjūčio-lapkričio mėnesiams. Kaip žinia, tai buvo labai įtemptas metas, istorija buvo kuriama ne dienomis, o valandomis. Viena įsimintiniausių apsilankymo akimirklų, be abejo, spalio 20–22 d. vykęs pirmasis Sąjūdžio suvažiavimas, kurį profesorius stebėjo iš arti. Po šios kelionės gimė knyga „Lithuania Awakening“, o Sennas atsisakė išeiti į ankstyvą pensiją. Buvimas Lietuvoje tokiu svarbiu metu iš naujo „įpūtė ugnies“ į jo akademinį gyvenimą, ir jis išdirbo universitete dar dešimtmetį – iki pat 1998 m.

Po to įvyko dar dvi lemtingos kelionės į Lietuvą – 1990 m. sausį per Michailo Gorbačiovo apsilankymą ir 1991 m. per kruviniuosius Sausio 13-osios įvykius. Knygoje Sennas pasakoja, kad 1990 m., tik grįžęs iš Lietuvos, nutarė iš anksto pasirūpinti viza ir išsirinko sausio 9–16 dienas! „Dar kartą man likimas pateikė netikėtą nuotyki“, – ironizavo jis. Ambasadorius A. Eidintas per knygos pristatymą taip pat juokavo: „Kaskart, kai profesorius atvyksta į Lietuvą, kas nors nutinka. Šįkart ne tankai ir ne Gorbačiovas – savo gimtadienio proga jis susitrenkė nosį!“ □

A. E. Senno tėvų vestuvės

AR STIRNA – IŠDAVIKĖ?

Atkelta iš 7 psl.

kyme, tai vargu ar nuo jos partizanavimo pradžios iki paskutinių dienų ji būtų nepertraukiamai sekama būrio MGB agentų.

Antra, 1947–1948 m. ji buvo miške, Lukšio būryje, vykdė apygardos įgaliotinės užduotis, gyveno bunkeriuose su partizanais, kiekvienas jos žingsnis vadams buvo žinomas. O po suėmimo ir grįžimo į mišką ji buvo stebima, jai nepatikimos jokios atsakingos užduotys.

Trečia, ar būtų jos tėvų šeimą ištrėmę į Sibirą, jeigu ji būtų tarnavusi MGB?

Ketvirta, ar bent vieną MGB agentą, infiltruotą į partizanų būrius, būtų nuolat sekę ir šantažavę, siekę, kad jų ištikimą tarną sunaikintų patys partizanai?

Penkta, mes nežinome, ar nors vienas MGB agentas, infiltruotas į partizanų būrį, būtų žuvęs nuo kagėbistų rankos ar susisprogdinęs drauge su

kovos broliais, kaip tai padarė Izabelė.

Šešta, ar galima laikyti išdavyste, jeigu suimtas gyvas įkaitas, žiauriai kankinamas, šantažuojamas, neištvėręs fizinių ir dvasinių kančių, viską prisipažįsta? Ne kiekvienas iš prigimtųjų apdovanojamas didvyrio savybėmis, daugelis jų buvo tik žmonės.

O ar išlaikytume egzaminą mes, atsidūrę Stirnos situacijoje?

Tai, kad J. Šibaila 1951 m. pasiūlęs jai, kaip JAV pilietei, gelbėtis, mėginant kita pavarde patekti į Maskvoje esančią JAV ambasadą ir jai padedant grįžti į Philadelphiją, ir tokio pasiūlymo atsisakius, liudija nedviprasmišką jos apsisprendimą. Pagaliau jeigu ji būtų buvusi tikra agentė, būtų galėjusi duoti sutikimą šnipinėti net užsienyje, mūsų išeivijoje. Ir MGB tą kelionę mielai būtų finansavę. Panašūs pasiūlymai juk buvo pateikti buvusiam politkaliniui, buvusiam diplomatui Nasevičiui, suimtam J. Kimštui (Žalgiriui) ir vėliau – Jonui Že-

maičiui. Deja, Izabelė liko bunkerinių barikadose ir tik paskutiniame raporte pasiprašiusi atleidžiama iš sąjūdžio, ketino išeiti tik tuo atveju, jei gaus vado įsakymą.

Kad Šarūno įsakymas buvo inspiruotas MGB ar falsifikacija, ši versija taip pat neatmestina, tokių atvejų būta. MGB šantažo griebdavosi užverbuoti ryšininkai, nepraradę partizanų pasitikėjimo, ir šių ryšininkų veikla yra pagrįsta dokumentais. Pavyzdys – V. Šniuolio sesers laiškas, gautas jai žuvus prieš dvejus metus. Todėl šiandien žodžiu ar raštu Stirną pavadinti išdavike yra niekuo nepagrįstas šmeižtas. Pirmą apsisprendimą patys ir nuplaukime MGB klastos dėmes nuo laisvės kovotojų ir šviesaus Izabelės Vilimaitės atminimo. Ji už mūsų laisvę paaukojo savo gyvenimą. □

Š. m. gegužės 26 d. „Kultūroje“ išspausdintoje E. Ignatavičiaus apysakos „Juozapėlis“ dalyje įšvilė klaida: nuotraukoje – ne jauniausioji Izabelės Vilimaitės sesuo Edita Tenziagolskienė, o pusseserė Petronėlė Dabulskienė.